

TÁRSASÁGI ÜGYEK

†Giovan Battista Pellegrini

(1921–2007)

Rossz hír érkezett Itáliából. A magyar nyelv és a magyar nyelvtudomány őszinte barátja, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, az Eötvös Loránd Tudományegyetem díszdoktora, a Magyar Nyelvtudományi Társaság tiszteletbeli tagja munkás életének 86. évében 2007. február 3-án elhunyt. Személyében tudományunk a nyelvtörténet, a nyelvjáráskutatás, a szociolingvisztika, a névtan és a tudománytörténet avatott bűvárája, az olasz és a nemzetközi nyelvtudomány kimagasló alakját vesztette el, akinek széles spektrumú és magas minőségű tevékenysége egy fél évszázadot fogott át és határozott meg. Mintegy negyven könyv és több mint nyolcszáz részlettanulmány örzi és viszi tovább tudományos eredményeit.

Giovan Battista Pellegrini 1921. február 23-án született Cencenighében, az Alpokban, a Marmolada égbe törő csúcsai alatt. A táj varázsa, a szülőföld olthatatlan szeretete, a tágabb népi-nyelvi környezet vonzása mint bűvópatak jött mindig elő – annyi más nyelvészeti-művelődéstörténeti téma mellett is – kutatási folyamatában.

A közeli városban, Bellunóban járt középiskolába. A padovai egyetem filológiai karán tanult tovább, itt szerezte lauréátusát latin és venét nyelvi vizsgálatok tárgyköréből. Mesterének elsősorban Carlo Tagliavinit tartotta, de nagy szeretettel emlegette Silvio Pellegrini professzort is, akinek asszisztenseként kezdte hivatali pályáját. Működésének kezdeti szakaszában – különféle, előmenetelben, rangban növekvő egyetemi státusokban – főbb állomásai Padova, Pisa, Palermo, Trieszt voltak, és változatos munkakörökben bontakozott ki érdeklődése: olasz nyelvtörténet, újlatin összehasonlító nyelvészet, latin, spanyol, szerb-horvát, albán nyelvi stúdiumok, germán nyelvészet. Mint látható, már ebben a felkészülési időben (1945–1956.) megmutatkozott a rá később is igen jellemző térbeli és kutatási tematikai mozgékonyág, variabilitás.

1958-ban nevezték ki a trieszti egyetemen az olasz nyelvtörténet, valamint az újlatin filológia rendkívüli, majd rövidesen rendes egyetemi tanárává. 1964-ben ment át Padovába, Tagliavini mellé második egyetemi tanárnak, s mestere után természetesen ő örökölte a tanszék vezetését, az olasz nyelvtörténet, nyelvjárástan és névtan mellett még további hivatalosan megjelölt tárgykörben: újlatin nyelvtörténet, latin nyelvészet, balkáni nyelvészet (az utóbbi különös tekintettel az albán nyelvre és irodalomra).

Felsorolni szinte lehetetlen volna, hány olasz tudományos műhely, szervezet, társaság tagja, illetőleg vezetője volt az idők folyamán, mégis kiemelek néhányat. Egy időben ellátta az olasz nyelvtudományi társaság elnöki tisztét; a neves olasz nyelvjáráskutatóval, Oronzo Parlangeli professzorral karöltve megalapította a „Centro di studi per la dialettologia italiana” műhelyét, kollégája halála után 1988 és 1992 között egyedül irányította azt; huzamosan vezette az olasz nyelvátlasz-munkálatokat; nagy odaadással tevékenykedett a friuli filológiai társaság élén; fontos szerepeket vállalt a Storia Patria történelmi társulat regionális szervezeteiben. Aktivitása szerfölött széles körű volt nemzetközi szinten is. Alig van olyan európai ország, amelynek legalább valamelyik egyetemén meg ne fordult volna, de tartott előadásokat például a bejrúti, algíri és tuniszi egyetemen is. 1978-ban vendégprofesszor volt Salzburgban, 1979-ben Los Angelesben, és előadott a Berkeley-n és a Stanfordon is. Legtöbbnyire részt vett a szakmájába vágó fontosabb nemzetközi kongresszusokon, mindenütt kitűnt megnyerő egyéniségével, fűrgeségével, széles körű tudásával.

Érdeklődése, aktivitása, szervezőkészsége irányunkban is megnyilvánult, e tekintetben is méltó követője, hagyományörzője volt hajdani mesterének, Carlo Tagliavininek, aki 1929 és 1935 között vendégprofesszor volt a budapesti egyetem bölcsészkarán. Pellegrini professzor többször látogatott hazánkba, s ez mindig jelentős tudományos esemény volt. Viszont is fontosnak tartotta, hogy tanszékén

a magyar nyelv és irodalom képviselője folyamatos legyen: a hetvenes évek közepétől kezdve magyar lektorok, majd vendégprofesszorok sora működött Padovában. Kezdeményezője volt olasz–magyar nyelvészeti konferenciáknak, melyek közül három Padovában (1976., 1987., 2003.), kettő Visegradon, illetőleg Budapesten (1978., 1989.) került megrendezésre. Kiemelkedő tudománytörténeti érdeme van abban is, hogy 1978-ban elindult a padovai egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem közös olasz nyelvű periodikája, a *Giano Pannonio*; eddig hat száma jelent meg, az utolsó 2005-ben.

E fájdalmas alkalom nem nyújthat lehetőséget arra, hogy Giovan Battista Pellegrini hatalmas méretű és tematikai változatosságú nyelvtudományi munkásságát bemutassam. Csupán ízelítőül, időrendhez igazodva álljon itt erre is néhány részlet felvillantása, különös tekintettel a magyar történeti nyelvtudomány és kapcsolódó tudományrészei érdeklődésére is számot tarthatóan.

Még triesti egyetemi tanári működése során, a múlt század hetvenes éveinek elején kezdett hozzá alighanem legnagyobb méretű és időtartamú tudományos vállalkozásához, a friuli nyelvvel foglalkozó munkáinak, illetőleg munkaközösségének megszervezéséhez. Eredményként hat impozáns kötet jelent meg szerkesztésében (*Atlante storico-linguistico-etnografico friuliano. Padova–Udine, 1972–1986.*). Itália nagy északkeleti tartományának nyelvi képe bontakozik ki benne 6290 nyelvi jelenséget, illetőleg jelentéstartalmat tükrözve. A legfontosabb anyagot 678 gyönyörű kiállítású, a táj minden földrajzi jellegzetességét bemutató, színes mélynyomású térképlap szemlélteti adatbeírásos módszerrel, a többi jelenség anyagát kutatópontok szerinti listák tartalmazzák. A gyűjtés történetének, az anyag egybeállítása és felhasználása problematikájának, valamint nyelvi–művelődéstörténeti tanulságainak foglalatát a főszerkesztő még a mű első kötete megjelenésének évében, az atlaszsal azonos címen közreadta. A gyűjtő munkaközösség idővel részben változott, két tagja, egyben egyes kötetek társszerkesztője, Giovanni Frau és Laura Vanelli professzorok azonban végig a főszerkesztő támaszai voltak, méltóan arra, hogy nevük ez ügyben megemlíttessék.

Pellegrini professzor úttörő kutatásokat folytatott az anyagi és szellemi kultúra nyelvi lecsapódásainak arab vonatkozású problémakörében. „*Gli arabismi nelle lingue neolatine*” című könyve (Brescia, 1972., 739 lap) nagy ívű feltárása a délnyugat-európai nyelvi régió köznévi, valamint hely- és személynévi kölcsönzéseinek az arab nyelvterület különböző részeiről. A konkrét nyelvi tények beható elemzése mellett figyelemre méltók a témába vágó elvi–módszertani megállapításai is; tanulságai a magyar nyelv jórészt közvetett átvételű arabizmusainak vizsgálataiban is bőven hasznosíthatók. – Erre a problémakörre még egyszer visszatért kimondottan Szicíliát téve mondanivalójának központjába, mely terület az arab köz- és tulajdonneveknek egyszersmind a fő felvevő és közvetítő közege volt (*Ricerche sugli arabismi in particolare riguardo alla Sicilia. Palermo, 1989., 281 lap*).

Esszészzerű fejezetekben, konkrét olasz nyelvi témákhoz kapcsolódva bontja ki többek között a nyelvhasználati változatok (köznyelv, regionális típusok, nyelvjárások stb.) mibenlétéről, viszonyáról, valamint a társadalom és a nyelv, illetőleg a művelődéstörténet és a nyelvtörténet összefüggéseiről vallott nézeteit „*Saggi di linguistica italiana. Storia–struttura–società*” című tanulmánykötetében (Torino, 1975., 497 lap).

Giovanni Alessio (a Battisti–Alessio-féle olasz etimológiai szótár szerzőtársa) névtudományi munkásságának folytatási szándékával bevallottan évek óta készült az olasz helynévadás ügyeiről szólni. Láthatóan egyik kedvenc munkaterületén jár, amikor a helynevek hosszú sorát különböző nézőpontokból vizsgálja, magyarázza. Egyfelől elvileg kiemelten vallja a névadás problematikájának elválaszthatatlanságát történeti háttérétől, település- és népességtörténeti függőségétől, másfelől igényli a vizsgálatok történeti tanulságai levonásának megtételét, és gyakorlatában meg is valósítja mindezeket (*Toponomastica italiana. Milano, 1990., 559 lap*).

Nem lehet e szemléből kimaradnia két nagy gyűjteményes kötetének, mert alighanem ezek fejezik ki legjobban érdeklődési körének magvát, másrészt nyelvi-nyelvészeti felfogásának lényegét. Mindkettő elsősorban Északkelet-Itália nagy térségének (a keleti Alpoktól le az Adriáig) nyelvi problematikáját tárgyalja igen számos, dúsán dokumentált fejezetben; de néhány más, részben általánosabb kérdéskör is bekerült – egyébként tematikailag mindig jól illeszkedően – e kötetekbe. Mindkét mű

jellemzője továbbá, hogy tárgyaik legtöbbször nagy időtávlatokat fog át a neolatinosság szubsztrátumaitól a mai olaszig. „Dal venetico al veneto” című könyvében (Padova, 1991., 371 lap) nagy teret kap ugyan a paleovenettől a mai venét nyelvjáráásokig terjedő fejlődésrajz, de sok szó esik például a rétoromán-ladin ügyekről, Belluno vidéke nyelvéről, a venét és a friuli nyelvjárás kapcsolatáról, továbbá szinte minden történeti témában a helynévanyag tanúságtételéről, s nem utolsósorban külön fejezetben szól az olasz szociolingvisztika útjáról és állapotáról. – Másik, „Varia linguistica” című tanulmánykötete (Torino, 1995., 427 lap) lényegében az előbb mondottak tematikus nyomvonalán halad, de természetesen olyan újabb tárgykörökkel is bővítve, mint például a középkori velencei koiné vagy a mai olasz regionális köznyelvek kérdése, a dialektológia és az etnográfia viszonya stb. Külön érdekessége és a mi számunkra fontossága is e kötetnek, hogy az Itáliát környező nyelvi régiótól eltérő, érdeklődését már régóta felkeltett két nyelvet, az albánt és a magyart külön kiemelve tárgyalja, bemutatva rendszereiket, történetüket, nyelvtudományukat.

Pellegrini professzor nagy ívű munkássága, a maga grandiózus méreteivel és sokféle kutatási területet átfogó, impozáns tartalmával lenyűgözte kortársait. Ennek külsőlegesen is megnyilvánuló bizonyágaiból említem a következőket. Hatvanadik születésnapja alkalmából barátai, tanítványai, tisztelői szerteágazó kutatási területeit és széles nemzetközi kapcsolatait reprezentáló nagy méretű emlékkönyvvel lepték meg (Scritti linguistici in onore di Giovan Battista Pellegrini I–II. Pisa, 1983., 1519 lap). A két kötetben 130 szerző, köztük 16 nemzet 50 nyelvtudósa róta le iránta tiszteletét, s nem maradtunk ki a sorból mi, magyarok (Balázs János, Benkő Loránd, Fogarasi Miklós, Szabó Győző) sem. – Tőle is tudom, mennyire szívéhez szóló, kedves megemlékezést kapott ugyanez alkalomból leglelkesebb híveitől, földijeitől, a bellunói „El zampedon” nyelvjáráskutató körtől (Studi bellunesi in onore del prof. G. B. Pellegrini. Belluno, 1983., 123 lap). – 1992-ben, hetvenedik születésnapjának emlékére padovai kollégái és tanítványai megjelentették írásainak gyűjteményét. – 1990-ben tudományos munkásságának elismeréseképpen magas államelnöki kitiüntetésben részesült.

Végezetül álljon itt néhány személyes szó is. Giovan Battista Pellegrinivel először 1960-ban, a Löwenben és Brüsszelben rendezett nemzetközi nyelvjárástani kongresszuson találkoztam (vö. MNY. 1961: 1–13), de szorosabb kapcsolatba csak a hetvenes évek második felében kerültem vele. Viszonyunkat hivatali helyzetünk adottságai és életünk párhuzamosságai mellett elsősorban a nyelvről és a nyelvtudományról vallott azonos nézeteinknek és kutatási tematikánknak a közelsége határozta meg. Mivel jó két évtizeden át meglehetősen sokszor találkozhattunk, sőt otthonomban néhány kedves estét is együtt tölthetünk, volt szerencsém megismerni páratlan egyéniségét, nemes jellemét, egyszerűségét, tudománya iránti hallatlan elkötelezettségét, és ízelítőt kaphattam átfogó tudásának tárházából. Külön hálával tartozom neki, amiért oly szívességgel, önzetlenséggel támogatta olasz vonatkozású nyelvtörténeti kutatásaimat: sorra-rendre megjelent könyvei baráti hangvételű, magyarul fogalmazott dedikációival könyvtáram becses tudománytörténeti értékei, nem is szólva a friuli nyelvatlasz hat, nemcsak tartalmukra, hanem súlyukra is tetemes kötetéről. Betegségem közbejötté miatt utoljára 1996-ban, a hungarológiai kongresszuson, Rómában volt szerencsém vele együtt lenni, s látni akkor még teljes életerőben, vidáman, aktívan, nyelvtudományi problémákkal teli gondolatvilágában. Ezt a képet őrzöm róla magamban.

Búcsúszó kedves emléketől, az olasz és a nemzetközi nyelvtudomány kiemelkedő alakjától, mindenekelőtt pedig a magyarság, a magyar nyelv, a magyar nyelvtudomány őszinte, igaz barátjától. Búcsúszó külön is a Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék részéről egykori kedves vendégünkötől, a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében régi, tiszteletbeli tagunktól, és búcsúszó magam is személyes fájdalommal. Biztos vagyok benne, hogy mindenki, aki ismerte Giovan Battista Pellegrinit, az igaz embert, a kiváló tudóst, a magyar nyelvtudomány számára is komoly veszteségként éli meg elmúlását, és maradandóan őrzi emlékét.

BENKŐ LORÁND